

Красівський О. М.,

аспірант кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана ФранкаКАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТЕРМІНА МАСМЕДІЙНОЇ СФЕРИ

Анотація. Статтю присвячено опису категорійно-поняттєвого апарату дослідження терміна масмедійної сфери. Мета означеної статті – описати семний склад масмедійного терміна на основі спільних семантичних компонентів, виокремлених із дефініцій словникових статей і спеціальних текстів. Зазначено, що значення в словниках, як правило, описуються так різноманітно, що, на перший погляд, дуже важко, а то й зовсім неможливо зауважити якийсь семантичний компонент, спільний для всіх або більшості різних змістів того самого терміна. Стверджується, що в поглядах учених не пояснюються закономірності переходу від одного смислу вживання до іншого, тобто не розкривається механізм творення смислів. З огляду на це важливим завданням окресленої статті є виокремлення в терміні медіадискурсу його стабільного інваріантного значення та різних смислів. Виявлено, що диференційні смисли масмедійного терміна складають його інваріантні значення, які тісно взаємопов'язані, тобто кожна наступна сема виникає на основі попередньої. Доведено, що об'єктивно появою нової семи є нейтралізація попередньої ознаки, а отже, втрата ознакою своєї смислорозмежовуючої функції на зовсім іншій основі семантичної опозиції. Для семного аналізу терміна залучено методика «значення – смисл», яка передбачає експлікацію спільної ознаки шляхом послідовного протиставлення тотожних понять, одне з яких відрізняється тою самою ознакою. Зроблено висновок, що виокремлення загального інваріантного семантичного компонента відбувається у вертикальних позиціях через протиставлення маркованого елемента іншим елементам того самого класу. Аргументовано, що поєднання інваріантного значення в парадигматиці мови зі змінним компонентом у синтагматиці мовлення породжує однозначний смисл вживання терміна як ключ до його розуміння в масмедійному контексті. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в концептуальному потенціалі терміна медіадискурсу, його смислового й конотативного наповнення, а також укладенні галузевого, термінологічного словника медійних термінів нового покоління.

Ключові слова: термін масмедійної сфери, спільний семантичний компонент, інваріантне значення, смисли, семантична опозиція, механізм творення смислі, методика «значення – смисл», семантичний диференціал.

Постановка проблеми. У процесі мислення людина виокремлює, абстрагує та фіксує в словах лише ті ознаки, які найбільше відповідають потребам мовного спілкування конкретного колективу. Натепер у мовознавстві ustalеним є твердження, згідно з яким значення слова-терміна триєдине, оскільки поєднує в собі денотативний, конотативний і прагматичний компоненти. Саме денотативний елемент (або макрокомпонент) може бути диференційований на мікрокомпоненти, що виражають окремі ознаки денотата [1].

Традиційно такі мінімальні елементарні компоненти, як найменші диференційні ознаки, називають семами. Сему тлумачать як елементарний смисл, що є відтворенням у свідомості носіїв мови певної ознаки, об'єктивно притаманної денотату, або приписуваної йому певним мовним середовищем, а отже, такою, що є об'єктивною щодо кожного мовця [2, с. 105]. У мовознавчій науці є низка термінів для інтерпретації найменшого чи найелементарнішого компонента значення слова, запропонованих різними дослідниками, як-от «диференційний елемент» (Ф. де Соссюр) [3], «семантичний компонент» (Дж. Лайонз) [4], «диференційна ознака» (І.В. Арнольд [1], «семантична ознака» (А.А. Уфимцева) [5], «стабільний інваріантний семантичний компонент» (S. Goursky) [6].

Власне, на аналізі останнього – «стабільний інваріантний семантичний компонент» – зупинимося детальніше в нашій статті, адже він менше досліджений у наукових розвідках дослідників. Інваріантне значення як узагальнені, стабільні, абстрактні компоненти різних значень дають змогу збагнути механізм «породження» різних смислів одного й того самого слова, зокрема терміна масмедійної сфери, у фаховому мовленні чи контексті. Важливим в інваріантному значенні слова є виокремлення його структурних семантичних компонентів, які в конкретній мовленнєвій ситуації експлікуються як комунікативно-релевантні й структурно організовані. Суттєвим вважаємо додати, що в стабільному інваріантному значенні різні смисли того самого слова відрізняються лише за тотожною, а не диференційною семантичною ознакою. Зазначимо, що традиційний компонентний аналіз, який передбачає розкладання семної структури слова-терміна, не виявляє механізму породження його смислових нюансів, що є ключовим завданням означеної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семантична структура терміна медіадискурсу, його методи дослідження частково викладені в працях лінгвістів, психолінгвістів, теоретиків масмедіа, як-от: С.І. Бернштейна, Т.А. Ван Дейка, Т.Г. Добросклонської, В.Г. Костомарової, Г.Я. Солганика, А. Белла, М. Монтгомері, Р. Фаулера й інших. У вітчизняному мовознавстві над проблемою працювали такі науковці, як О.П. Поліщук, Ф.С. Бацевич, Н.І. Лютянська, О.І. Свінцицька, Є.С. Коваленко й багато інших. Однак питань комплексного дослідження категорійно-поняттєвого апарату масмедійної сфери науковці не торкалися, у чому й полягає новизна нашого дослідження.

Нині твердження про те, що значення терміна являє собою певну структуру, наповнену семантикою та конотацією, і принципово членоване на більш елементарні складові частини, визнане практично всіма лінгвістами. Так, А. Вежицька, один із провідних теоретиків когнітивної семантики, вважає, що пізнання

людського мислення, значення терміна пролягає через пошук елементарних частинок концептів (смыслів), закодованих у тій чи іншій одиниці будь-якої мови у вигляді елементарних смыслів-сем, котрі семантично неподільні й універсальні [7, с. 59].

Своєю чергою авторитетний вчений Дж. Лайонз теж зауважує, що здебільшого слово має певне центральне значення, від якого утворюються інші, і ми можемо розпізнати або уявити собі зв'язки між кожним із цих значень і прозорим центральним значенням [4]. Слушною є думка В.Г. Гака, який вважає, що мовне явище треба розглядати як у середині мовної одиниці, так і в загальній системі мови з метою визначити природу фактів, бо те, що вважалося омонімією, виявиться багатозначністю, а те, в чому вбачали полісемію, буде виступати як одиниця значення слова [2].

Безперечно, структурно-семантичні й когнітивні аспекти дослідження тяжіють до процесів терміноутворення, оскільки сама термінологія є лінгвокогнітивним інструментом, за яким будуються концептуальні системи у нашій свідомості. Отже, вважаємо, що смисловий згусток як одиниця знання є організованою множинністю конкретних глибинних елементарних смыслів, актуалізація яких у фаховій мові й мовленні зумовлює **актуальність статті**.

Мета статті – шляхом абстрагування мислення та детального аналізу словникових дефініцій термінів масмедійної сфери виокремити спільні семантичні компоненти-семи, розглянути найдрібніші компоненти значення смислу, які залишаються за межами традиційного компонентного аналізу терміна й генеруються ним. Залучена методика «значення – смисл» для виокремлення стабільного семантичного компонента передбачає протиставлення абсолютно тотожних понять, де семантико-диференційна ознака виконує роль утворення нового смислу слова-терміна.

Виклад основного матеріалу. Те, що в традиційній лінгвістиці вважають різними значеннями слова, є лише різними позамовними об'єктами, позначеними одним і тим самим словом. Розмежування двох компонентів у полісемантичному слові мінімального інваріантного змісту – значення в мові й змінного (смислу) у конкретному текстовому формативі – доводить безпідставність розмежування полісемантичних слів.

Інваріантні значення як елементи лексико-семантичної системи володіють системотвірним потенціалом у терміносполученні медіадискурсу. У функціонуванні вони утворюють різні смисли, які наділяють їх новими системонабутими властивостями. На наше переконання, слово-термін у системі знаків вже має закодовані системотвірні смислові властивості, яких не має елемент за межами мовної системи.

За нашим міркуванням, у свідомості носія мови слово-термін має інваріантний узагальнений образ, тобто в пам'яті зберігається не сам матеріальний знак, а узагальнений ідеальний образ знака, його абстрактна форма. Виявлення інваріантного компонента значення як *семантичного диференціала* приводить до розуміння численних смислових утворень. Тому практично кожне слово-термін за своїм визначенням має власне інтралінгвальне значення, визначене лексико-семантичною системою мови. Причому семантичний диференціал не позначає чогось окремого, індивідуального, а лише відмежовує назване поняття від тотожного поняття в тій самій системі мови, як-от: *trolling-the act of leaving an insulting message on the internet in order to annoy someone* – дія оприлюднення обра-

зливого повідомлення в інтернеті, щоб когось дратувати; the act of searching among a large number or many different places in order to find people or information you want – дія пошуку серед великої кількості багатьох різних місць, щоб знайти людей чи потрібну інформацію [8].

Важливими для вивчення інваріантного значення досліджуваної терміносфери медіадискурсу є принципові положення методики «значення – смисл» С. Гурського, розробленої та апробованої в численних дослідженнях ученого. У форматі окресленої статті зазначимо, що така методика ґрунтується на двох основних принципах:

- на розмежуванні двох різнопланових компонентів інваріантного значення в мові й змінного компонента в мовленні;
- на відношеннях опозицій, тотожних понять за певними диференційними ознаками як основи протиставлення [6].

Саме дослідження сутності значення в термінах сем за вказаною методикою виявилися і продуктивними, і перспективними в сенсі встановлення семантичної сутності кожної семи й закономірності її функціонування у фаховому тексті.

За нашим розумінням, поняття *інваріантності* як наслідок узагальненості різних значень в одне уможлиблює в процесі фахової комунікації осягнення мовного механізму «*породження*» різних смыслів одного й того самого слова-терміна. Тому досить важливим в інваріантному значенні слова є виокремлення його семантичних компонентів, які в конкретній мовленнєвій ситуації виявляються *комунікативно-релевантними* й структурно організованими.

Розвиваючи нашу думку, зазначимо, що інваріантні структурні елементи, абстрагуючись, залишаються значеннєво відносно незмінними й формують семантичну суть слова, оскільки за стабільного інваріантного значення різні смисли того самого слова-терміна відрізняються лише своєю диференційною ознакою, а смисли групуються в узагальнені типи за спільною стабільною семантичною ознакою.

Традиційно дослідники, диференціюючи слова-полісеманти, розглядають по суті одне й те саме мовне явище в різних планах мовлення та мови, що фактично позбавляє термін його узагальненої природи. У зв'язку із цим нерозкритим залишається процес утворення різних значень, бо констатується лише наявність багатьох смыслів у різних типових дистрибуціях слова. Звідси незрозумілим і нез'ясованим постає питання, як саме узагальнене абстраговане слово-термін співвідноситься з необмеженою кількістю конкретних смыслів у мовленні? У контексті запропонованої статті спробуємо відповісти на поставлене запитання, беручи до уваги вище викладені теоретичні викладки й базові категорії методики значення смислу.

Передовсім стверджуємо, що значення як компонент лексико-семантичної системи мови ґрунтується на узагальненні високоабстрактних понять, які трактуємо як інваріантні значення у вигляді семантико-диференційних ознак, що вживаються для розрізнення понять і «*породження*» необмеженої кількості окремих смыслів.

Другим принциповим постулатом є залучення методу компонентного аналізу [9], але в сполученні з методом семантичних опозицій і методикою «значення – смисл» (С. Гурського), яка передбачає розмежування різних смыслів полісемантичних слів-термінів на два різнопланові компоненти: стабільні інваріантні, що належать до парадигматичної системи мови, тобто складають його інваріантне значення, і змінні, що долучаються

до синтагматики мовлення та складають основу смислу вживання слова в момент його актуалізації. Саме шляхом послідовного поєднання стабільних інваріантних компонентів зі змінними реалізується семантичний механізм «породження» та, відповідно, функціонування різних смислів у фаховому медіапросторі. Важливо тут акцентувати читача на тому, що значення – це стабільний компонент мовної структури, тоді як смисл – це змінна властивість плану мовлення. Із цього постулату випливає, що кількість значень обмежена для кожного окремого етапу розвитку мови, в той час, як кількість смислів практично необмежена у своєму творенні. Для прикладу, «фейк» (від англ. *fake*) словники описують як *спеціально створену новину, подію чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії*. Нагадаємо, що цей масмедійний термін спочатку позначає *to pretend, to make (something) seem genuine* – *шахраювати, підробляти, обдурювати*.

Таким чином, спільний змістовий компонент *not genuine*, функціонуючи як семантичний диференціал, виконує смислорозмежувальну роль у позначенні численних об'єктів / понять. Саме семантико-диференційні ознаки дають можливість «розпізнавати» позначуваний предмет, тобто відмежувати в процесі спілкування конкретне слово-термін від інших, близьких йому за семантикою.

Уважаємо, що контекстуальний підхід до пояснення загальних законів зміни значення слова приводить лише до поверхневого інтерпретування його вживання, тоді як виявлення інваріантного значення веде до глибинного розуміння численних смислів. На наш погляд, у процесі тлумачення значення слова важливо розглядати його як суто внутрішньомовне поняття, низку елементарних одиниць змісту сем / семантичних компонентів. Значення як семантичний внутрішньомовний елемент у системі мови й смисл як позамовний компонент у мовленні виконують роль семантичних зв'язків у структурі слова як його базові категорії. Певну складність у процесі аналізу англійської масмедійної термінології викликають варіативні релевантності, тобто коли одному слову англійської мови відповідають кілька значень рідною мовою, скажімо, згаданий вище *Fake – an object that is made to look real or valuable in order to deceive people – предмет, що виглядає як справжній чи цінний із метою ввести в оману людей; someone who is not what or who they claim to be – дехто, хто утверджує себе тим, ким не є; not real, but made to look or seem real – несправжній, але виглядає цілком реальним; showing or pretending to feel emotions that are not sincere – демонстрація чи прикидання почуттів, які не є щирими* [8].

У таких випадках дослідники традиційно вдаються до контекстуального пояснення, тобто семантику одного слова в більшості випадків визначають семантикою сполучуваних із ним інших слів, іншими словами, лінгвісти, як правило, детально пояснюють типові смисли вживання слова, але не пояснюють закономірностей переходу від одного смислу вживання до іншого, не розкриваючи самого механізму породження різних смислів. Зазначимо, що тлумачення значення як елемента системи мови лише за допомогою контексту не приводить до його повного трактування. Як відомо, у контекстах описуються лише екстралінгвальні поняття, тобто слово-термін пояснюється через сполучване з ним сусіднє слово, звідки випливає запитання, яке ж значення має слово-термін індивідуально, автономно без контексту як виключно інтралінгвальне поняття?

Тут важливо знову наголосити, що значення слова-терміна має у своїй семантичній структурі *семантичний інваріант*, про наявність якого йшлося в наукових пошуках із давніх давен. Саме семантичний інваріант є основою та причиною *породження* різних смислів і використовується як диференційна ознака маркованого поняття для протиставлення його іншим поняттям того самого класу, а не різних в такій опозиції: *fakenews – newsnotfake – тобто новини правдиві, інформація не перекручена, істинна тощо*. Отже, у таких опозиціях виникають різні смисли масмедійного терміна як марковані члени семантичного протиставлення з урахуванням інваріантного значення як елемента лексико-семантичної системи мови.

Беручи до уваги проаналізований теоретично-прикладний матеріал статті, можемо дійти висновку, що внаслідок взаємодії двох планів – парадигматичного в системі мови й синтагматичного в системі мовлення, тобто узагальнення та диференціації – експлікується семантична варіативність смислів слова-терміна чи зміна його інтенсіоналу значення.

Висновки.

1. Для розуміння імпліцитного наповнення терміна медійної сфери, як і будь-якої іншої, необхідно враховувати узагальнене інваріантне значення слова й визначити систему спеціальних понять, в яких вживається слово – термін як семантична диференційна ознака (СДО), причому протиставляючи тотожні поняття такої ж системи понять, а не різних.

2. Розкриття семантичних особливостей слова-терміна сприяє адекватному розумінню спеціального терміна, а залучення методики «значення – смисли» експлікує стабільні інваріантні компоненти (семи) і диференційні семи терміна в новому контексті, тобто розкриває його в новому смислі.

3. Залучення в перспективі семантичного механізму, який провокує генерацію в слові-терміні глибинних смислів, породження конотацій, які не завжди можна пояснити з позицій класичних методів аналізу значення, є важливим науково-методичним підходом.

4. Значення досліджуваного терміна медіадискурсу трактуємо як низку семантичних компонентів, як *семантичний диференціал*, який уможливує комунікантам однозначне розуміння спеціальної мови. Як підсумок, в означеній статті викладено, як значення терміна *працює* в системі мови й мовленні, де носій мови виокремлює, абстрагує найнеобхідніші для комунікації ознаки, як семантичний механізм *породжує* різні численні смисли одного й того самого терміна.

5. Аргументовано, що такий підхід передбачає перспективи подальшого поглибленого аналізу семантики фахового терміна, його концептуального наповнення та укладення нового типу галузевого термінологічного словника масмедійної сфери.

Література:

1. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методы исследования : дисс. ... д-ра филол. наук. Ленинград, 1966. 392 с.
2. Гак В.Г. Лексическое значение слова. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 1990. 463 с.
3. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ, 1998. 324 с.
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Москва, 2000. 294 с.
5. Уфимцева А.А. Принципы семиологического описания лексики. Москва, 1986. 240 с.
6. Goursky S. The Idiomatic heart of the English language. L'viv : "VishchaShkola", 1975. 179 p.

7. Wierzbicka A. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford, 1996. 260 p.
8. Terry Ellmore R. *Ntc's Mass Media Dictionary*. New York : National Textbook Company, 1995. 608 p.
9. Goodenough W.H. Componential analysis and the study of meaning. *Language*. 1956. V. 32. No. 1. P. 195–216.

Krasivsky O. Category and conceptual mechanism of the term research in the mass media sphere

Summary. The article is devoted to the description of the category and conceptual mechanism of the term researching the mass media sphere. The purpose of this article is to describe the semantic composition of the mass media term on the basis of common semantic components, chosen from the dictionary articles' definitions and special texts. It is noted that the meanings in dictionaries are usually so varied that at first glance it is very difficult, if not possible, to notice any semantic component common to all or most of the different sense in the same term. It is argued that the views of scientists do not explain and reveal the patterns of transition from one sense to another, i.e. does not reveal the mechanism of creation senses. In view of this, an important task of this article is to distinguish in the term of media discourse its stable invariant

meaning and different senses. It was found that the differential meanings of the mass media term are inherent in its invariant meanings, which are closely interrelated, i.e. each subsequent sema rises on the basis of the previous one. It has been proved that the objective appearance of the new sema is the neutralization of the previous feature, and thus the loss of the feature of its semantic function on a completely different basis of semantic opposition. For the semantic analysis of the term, the method of "meaning-sense" is involved, which foresees the explication of a common feature by consistently contrasting identical concepts, one of which differs by the same feature. It is concluded that the separation of the general invariant semantic component occurs in vertical positions due to the opposition of the marked element to other elements of the same class. It is argued that the combination of invariant meaning in the paradigm of language with a variable component in the syntagmatics of speech creates a clear meaning of using the term as a key to understanding it in the media context.

Key words: term of mass media sphere, common semantic component, invariant value, senses, semantic opposition, mechanism of creating senses, "meaning-sense" methodology, semantic differential.